

A Vatikán és a magyar állam közötti megegyezés 20. évfordulójára

Bevezetés

A magyar egyház jelen történelmének fontos eseményéről kell megemlékeznünk, amely létrejöttével és eredményességében döntő kihatással van a jövő szempontjából is. Megemlékezésünk visszapillantás, de méginkább előretekintés kíván lenni.

Az egyház és a szocialista társadalom lassan negyven év óta együtt él hazánkban és a kettőjük kapcsolata valóban a nullpontról elindulva egyre szélesebb, sőt ma azt kell mondanunk, elmélyültebb és tartalmasabb is lett. Az érdekel bennünket; hol tartunk jelen pillanatban és a mai helyzet milyen kilátásokkal enged a jövőbe tekinteni? Az elindulás első lépésétől kezdve kövessük végig a belső egyházi alakulás kiemelkedőbb állomásait.

Ami az egyházzal Magyarországon történt, csak belülről, az egymásutánok konzekvenciáiból érthető meg. Ezért volt többször is félrevezető, meddő vagy egyenesen káros a külföldi kritika. Az ellenséges emigráns nyüzsgölődés előbb-utóbb abba bukott bele, hogy hiányos vagy téves információk birtokában legtöbbször valótlanul mondott és így elveszítette hitelét. Elismerés és tisztelet a kivételnek: akadtak böven tárgyilagos és segíteni kész honfitársak is. Az utolsó néhány év egyházpolitikáját eredményesnek mondják ma azok is, akik a múltban semmit sem akartak megérteni vagy elfogadni. Ezek valójában sohasem a „status quo”-ból indultak ki, hanem egy rég túlhaladott vagy csupán máshol megvalósítható ideális modell lehetőségeit tartották szem előtt.

A 20. évfordulóra úgy tekintünk vissza, mint az egyházi belső helyzet konszolidációjának elvi biztosítására, és mint a Vatikán keleti egyházpolitikájának nagy jelentőségű tetteire. Tárgyilagos külső megfigyelők, de vatikáni körök véleménye szerint is az egyház és állam viszonyának rendezettsége Magyarországon kielégítőnek mondható, habár a fejlődési folyamatot nem tartják még lezártnak. A külföldiek szemében a lehiggadt és fejlődőképes egyházi helyzet éppen olyan örvendetes és bizalmat kelthető jelensége belpolitikánkknak, mint az ígéretes gazdasági fellendülés, valamint az eredményes együttműködési és kulturális kapcsolatkeresés. Megelégedéssel állapíthatjuk meg: a „hol tartunk” kérdésre megnyugtató választ adhatunk anélkül, hogy szépitենék vagy túlzásokban ringatózdnánk, hozzátevé, hogy az előbbrejutás ellenére még mindig sok tekintetben csak útközben vagyunk.

Tisztán csak akkor láthatunk, ha az érzelmileg is kiszínezhető mellékkörülményeket tudatosan kerüljük, és mélyebb elemzéssel vizsgáljuk meg az alapvetően vagy elvileg befolyásoló tényezőket. Tekintettel kell lennünk továbbá a társadalmi élet kibontakozását és a belső eszmei alakulást jelző belső eseményekre is, amelyek az életet valóban előbbre vitték. A magyar egyházi újrakezdés kibontakozására jöte-

konyan és eligazítón hatottak a II. Vatikáni zsinat döntő megállapításai, éppen ezért ezeknél tovább is kell időznünk. Külön gondossággal igyekszünk majd meghatározni azt az időtartamot is – legalábbis valamilyen fajta megközelítésben –, amikor hazánkban érezhetően új szellemi légáramlás kezdődött az egyház és állam viszonyában. Leginkább pedig szeretnénk beletekinteni a holnapba vezető út rejtekébe, ennek már most is érezhető jelzéseit és mondanivalóját is keresve.

Az 1945-ös sorsdöntő történelmi fordulat

Ami 1945-ben történt, annak nagyobb része visszafordíthatatlan történelmi valóság lett, éppen ezért sohasem tudják helyesen megítélni hazánkban az egyház jelen történelmének alakulását azok, akik nem a megmásíthatatlan tények sorozatából indulnak ki. Az első perctől kezdve már érezhetően felvillant, hogy csak egyetlen út vezethet majd a megoldáshoz, és ez a közös út: a hívőknek és nem-hívőknek egyformán vállalniuk kell a sorsközösséget és ennek garantáltan biztos eszköze csak az ellentéteket egybefogó közös megértés, vagyis az örök magyar kiütkeresés új jellegű kihívása lehet: új alapokon és új célszerűséggel meg kell teremtenünk a nemzeti egységet. Ezt az akkori elemi akarást ma párbeszédnek hívjuk.

Az újrakezdéshez rendíthetetlen erkölcsi alapokra volt szükségünk: be kellett látni, ami történt, az a nép javát kívánta szolgálni, a vesztes háború romjain új hazának kell felépülnie. A jósándékú és együttérző emberek mind örömmel vették tudomásul, hogy most végleg beérett a várva várt nap ígérete: közel hárommillió magyar agrárproletár felszabadulhatott, akiknek most már a szabad magyar föld emberhez méltó életet biztosíthatott.

A háború után az egyház is a vádlottak padjára került. Eleve hozzá kell tennünk: az egyházat elsődlegesen nem eszmei különvalósága, hanem feudálkapitalista berendezkedése miatt támadták. Ami a társadalmi, politikai, gazdasági rendszer radikális átalakulása során az egyházat érintette, mindenekelőtt a külsőt rázkódtatta meg. A „burzsoá egyház”, a „klerikális reakció” elleni jelszavak a hitében hűséges néptömeget nem tudták nagyon megingatni, de a történelem ítélőszéke előtt fel kellett számolni az egyházi nagybirtokokat, ugyanakkor, sajnos le kellett mondanunk iskoláinkról, a 36 középiskolából csak 8 maradt meg, eltűntek egyesületeink, kulturális intézményeink, a sajtónk, könyvtáraink, kórházaink, árvaházaink, menhelyeink. A szocialista világszemléletű alaptájékozódás az elején a vulgármaterializmus sodrásába kerülve sokszor kritika nélkül hangoztatta az ismert elmarasztalásokat: az egyházak felett elment az idő, életelemeik elszikkadtak, az érzelmeken alapuló vallás helyébe racionalista tudományosság kívánkozik, a túlvilágba vetett hitet természettudományos világnézetnek kell felváltania. E jelszavakkal együtt az egyháznak tudomásul kellett vennie, hogy az új magyar társadalom építésébe nem folyhat be közvetlenül, ezentúl csak állami hozzájárulás és felügyelet mellett fejtheti ki lelkipásztori és kultikus tevékenységét, és különösképpen is határokat megjelölő szabályozást kellett elfogadnia az ifjúsággal való foglalkozás területén.

A magyar egyház évszázadokon keresztül szorosan egybefonódott a közhatalom birtoklásában az individualista-kapitalista társadalomszemléletű vezetőréteggel és az egyre inkább szabadelvű jogalkotású állammal, most azonban a nagy fordulattal nemcsak a hatalomban való részesedés szűnt meg, hanem sokkal több is történt: az egyháznak le kellett mondenia befolyásoló és alakító társadalmi jelenlétéről, az iskolában pedig a nevelési ráhatásokról. Ezzel együtt vissza kellett vonulnia a legsajátosabb területére: a hívek lelkipásztori gondozásának örök krisztusi kijelöléséhez, és ennek egyedüli középpontja a templom lett.

Egyházi részről ma a vagyonról való kényszerű lemondást valóságos felszabadulásnak minősítjük, mert a társadalmi igazságosság mai követelményeivel és az igazi

keresztény lelkiismerettel össze nem egyeztethető tehát lett mentes a szívünk. A veszteségek kárpótlásában vigaszunk lett maga a magyar nép és annak érintetlen lelke. Az egyház mentes lett a politikai harcok lecsapódásaitól és ezentúl kizárólagosan a lelkek szolgálatában tudta teljesíteni evangéliumi küldetését. A külföldi kritika nem egyszer azzal állt elő: nem sirattuk meg eléggé azt, ami elveszett, első helyen iskoláinkat, főleg a kitünően tanító és nevelő szerzetesi iskolákat, sőt ide kell sorolni még a nagybirtok elvesztése fölött el nem hullatott könnyek sajnálatát is. Mintha az anyagi háttér is lényegesen hozzátartozott volna az egyház tevékenységének biztosításához. Az egyházi nagybirtokot mindig célvagyonnak tekintettük, az intézmények fenntartását szolgálta, de a szegény Jézus melletti tanúságtétel tekintetében inkább gát és nem bástya volt.

Mindezeknél azonban kétségtelenül súlyosabb volt az a lelki és szellemi próbatétel, ami az egyházat egyrészt azzal sújtotta, hogy ezentúl a természetfölötti hitre épült kereszténységgel ellentétes szellemi vagy kulturális közegben kellett képviselnie az evangéliumot, másrészt egyúttal vállalnia kellett a domináló materialista világ nézet jelenlétéből adódó állandó feszültséget és a belső harcot saját hiteles történelmi folytonosságának igazolásáért és elfogadtatásáért.

Kezdetől fogva tudtuk, hogy az ájultságból fel kell ébrednünk. Ma már el kell ismernünk, hogy az egyház belső helyretalálásának legfontosabb momentuma e belátás volt: tudatosan el kell fogadnunk a történelem súlyosan megleckéztető váltását és a környező világot olyannak kell vennünk, amilyennek a magyarországi forradalmi változás kialakította. Párbeszédet csak konkrét történelmi és társadalomstrukturális alapon lehet kezdeni és folytatni.

A megoldáskeresés és a II. Vatikáni zsinat

Az egyház mégis, egyrészt a hitűkhöz ragaszkodó tömegek nagy száma, másrészt belső erejénél fogva is egyre „posszibilisebb” és számottevőbb tényezőnek bizonyult az új társadalmi kiütkeresésben. 1950-ben létrejött az első hivatalos érintkezés a püspöki kar és a kormány között. Ebben a „modus vivendi” keresésének első lépéseit kell látnunk: az egyház elismerte a szocialista állam jelenlétét, a kommunista párt hegemoniáját, az egypártrendszer, a termelőeszközök birtokbavételét, az államosítás és a falu szocialista átépítését; a kormány ezzel szemben biztosította a hívők lelkiismereti és vallásszabadságát és egyúttal első körülményekben meghatározta az egyház tevékenységét és működési határait is. Egyelőre azonban mégsem lehetett mérhető és hatékony megoldásokról beszélni: A belső nyugtalanságok és feszültségek, különösen pedig a személyi kultusz idején nagyon gyakorivá vált, olykor törvényesnek is mondható, de leginkább adminisztratív eszközökkel való megszorítások és működési akadályoztatások a háborúból visszamaradt belső bizonytalanságot és félelmet még csak fokozták.

Az igazi elvi feloldásra a II. Vatikáni zsinatig kellett várni, amikor ennek világos tanítása fényt derített arra, mi is lehet a történelmi jelenhez való alkalmazkodásban az egyház számára járható út a szocialista államokban. A zsinat eddig nem sejtett mérés és nagyvonalú nyitást jelentett az ember felé, a 20. század társadalmi és kulturális kérdéseivel szembenézve a szabad és független ember eszményének megmentése érdekében felülvizsgálta kétezeréves tanítását, hogy megvilágítsa azt, amivel a mai ember boldogításához hozzájárulhat. Az egyház a konkrét embert és az aktuális társadalmi helyzetet állította teológiai és társadalometikai szemléletének középpontjába, és tanításának újraértékelésével a mai emberiség igényeihez kívánta mérni az evangélium örök mondanivalóját.

Amikor a Vatikán küldöttei hazánkban 1964-ben tárgyalóasztalhoz ültek, a magyar belső társadalmi alakulásnak megfelelően igyekeztek azt elérni, ami a Vatikánnak, a

Római Szentszéknek mindenkori feladata: nemzetközi diplomáciai érvényű megállapodásban kívánták biztosítani Magyarországon a püspökök kinevezését és az egyház szabad pasztorális tevékenységét. A szeptember 15-én aláírt dokumentummal „részleges megegyezés” született az egyház és az állam között, mely eleve nem biztosíthatta a teljes elrendezést, mert óvatosságból is egyelőre meg kellett elégednie a leglényegesebb területek érintésével. A legmagasabb szintű megegyezés döntő jelentőségű eredménye Lékai László veszprémi megyéspüspöknek, majd esztergomi apostoli kormányzónak 1976. február 10-én esztergomi érsekké történt kinevezése volt. Ezzel a magyar hierarchia teljessé vált, az egyházmegyék élére megyéspüspökök kerültek, így hazánkban a lelkipásztori munka közös határozatban elismert valóság lett.

A II. Vatikáni zsinat adott hiteles biztosítékot ahhoz, hogy a vallásos tömegek teljes belső megnyugvással részt vehetnek a szocialista társadalom építésében, a materialista és ateista kommunistákkal való együttműködésben s ugyanakkor belső törvényszerűségük szerint élhetik sajátos egyházi vagy hitéletüket. Húsz év alatt eljutottunk odáig, hogy a valamikor meddőségre ítélt, éppen hogy elfogadott és megtört egyházból a nemzeti egység megerősítésében és a magyar nép új hazájának felvirágoztatásában, az atomháború rémétől fenyegetett társadalmi építésben, a háború elleni küzdelemben, a béke biztosításában és megvédésében többé el nem hanyagolható fontos tényező lett.

Az új magyar kezdés 1945-ben, sajnos, sok súlyos hibával és tévedéssel indult el nagy történelmi újtára úgy, hogy talán csak a legújabb időkben kezdjük levetni a társadalmi együttlétünkre ráakódott terhes maradványokat. Mindkét oldalról belátjuk, hogy az elhamarkodások, túlkapások, önkényességek olykor súlyos zavarokat idéztek elő, nem is beszélve a nehezen oldódó előítéletekről. Egyházi életünk tradicionális nyugalomban, bizonyos leszűkítettségben élte napjait, a papság soraiban kevés volt a haladó szellemű, igazi reformok után vágyódó egyéniség: lefogyottság, lassúság, az új helyzetek fel nem ismerése, a minden megmozdulást kommunista előjellel megbélyegző helybentopogás jellemezte. Kétségtelen túl erős kritika, és ha nem tudnánk mást elfogadni belőle, mint az őszinte feljajdulást, akkor már a bűnvallomás újtára léptünk.

Hibák mindkét oldalon bőven adódtak. Így a marxista szocializmus a vele párosult materializmussal és antiklerikalizmussal együtt, a polgári felvilágosodás eszméit képviselve az elején az ún. vulgáris ateizmus hirdetését tűzte ki zászlójára. Ezzel az egyoldalúan túlzó kormányzati elemek a vallásos tömegeket, köztük az eddigi társadalmi elidegenedésben élő hívő munkásokat is, sok belső gátlás előidézésével súlyos világnézeti válaszütet elé állították, és nem egyszer erkölcsi válságba is sodorták. Sokan otthagyták az egyházat, sokan közömbösebbek lettek, létbizonytalanság szállta meg őket, mások egzisztenciálisan is motivált erkölcsi vergődésüket azzal palástolták, hogy tudatosan ki akartak üresedni mindenből, ami azelőtt benső világot megalapozta és kitöltötte. Többször is elhangzott a fájdalmas felkiáltás: amit elvettünk az emberektől, semmivel sem tudtuk pótolni.

Igazat kell adni annak a vélekedésnek, mely szerint az egyház nem ismerte eléggé a marxizmust, a szocialista társadalmi célkitűzéseket, hiányzott a társadalmi és gazdasági élet a marxistáknál megszokott mély elemzése. A másik oldalon viszont nem tudtak az egyháztörténelem igazi alapjairól, túlhaladottnak tekintették az egyház eddigi történelmi szerepét, és azt hitték, hogy a feudális társadalmi és politikai rendszer elsőprérével megkérdőjelezhetik hazánkban az egyházak létjogosultságát is.

A zsinat nem védekezett, nem ítélte el sem a kommunizmust, sem az ateizmust, hanem pozitíve odaállította az egyházat, mint az emberi sors alakulásáért, az egész emberiségért, az emberi családért felelős és aggódó krisztusi intézményt, amelynek

a világ jobbátételéért minden jóakarató emberrel össze kell fognia. Az egyház abban a nagy emberi családban, amelyben maga is él, párbeszédet kívánt kezdeni az emberiség legfontosabb kérdéseiről, „hiszen az embert, a személyt kell felemelni és az emberek közössége vár megújításra. Ezért az ember áll minden fejtegetés közép-pontjában: az ember a maga egységében és teljességében, aki test és aki lélek, van szíve és lelkiismerete, van értelme és akarata” (Világ: 3). „Az emberiség ma történetének új korszakát éli: mélyreható és gyors változások érik fokozatosan az egész világot. Már joggal beszélhetünk gyökeres társadalmi és kulturális átalakulásról, amely kihát a vallási életre is” (Világ: 4).

Az ateizmusról a zsinat így vélekedett: „A mai ateizmus válfajai közül nem hagyható figyelmen kívül az, amely a teljes emberi felszabadulást elsősorban a gazdasági és társadalmi felszabadulástól várja. Ugyanakkor azt hangoztatja, hogy a vallás természeténél fogva állja útját ennek a felszabadulásnak” (Világ: 20). A materialista és ateista államberendezkedésben élő hívők lelkiismereti felszabadítását a zsinat következő kijelentésében kell látnunk: „Ám, ha az egyház teljességgel el is utasítja az ateizmust, mégis őszintén vallja, hogy minden embernek, a hívőnek és nem-hívőnek is együtt kell működnie, hogy helyes módon épüljön a világ, mindnyájunk közös lakóhelye. Az együttműködés viszont nem valósulhat meg őszinte és okos párbeszéd nélkül.” (Világ: 21).

A zsinat alapvető társadalometikai kérdésekkel is foglalkozott. Az egyéniség kultuszára épített társadalomszemléletnek végéhez jutott el korunk. „A világ mélyreható és rohamos változása sürgetően követeli, hogy ne legyen olyan ember, aki nem figyelne a fejlődést vagy tunya érzéketlenségből egy merőben az egyénre szabott erkölcszöveghez igazodik. Az igazságosság és a szeretet követelményeinek csak akkor lehet eleget tenni, ha minden egyes ember azon túl, hogy a maga képességei és a mások szükségletei szerint hozzájárul a közjóhoz, egyszersemind támogatja és segíti azokat a magán- és közintézményeket is, amelyek a jobb életkörülményeket szolgálják. Szent törvénye legyen tehát mindenkinek, hogy a közösséggel való kapcsolatát úgy tekintse, mint a legtöbb ember elkötelezettségét és azt tiszteletben is tartsa.” (Világ: 30) A zsinat társadalomerkölcsi fejtegetéseit ezzel zárja: „Joggal hihetjük, hogy az emberiség jövője azoknak a kezében van, akik fel tudják tárnai az utána következő nemzedékeknek az élet és a remény forrásait” (Világ: 31).

Hogy az élet és a remény forrásai ott lehetnek alkati alapadottságban a szocialista humanizmusban is, az egyház sohasem tagadta. Éppen ezért lehetségesnek tartjuk, hogy a mai magyar társadalomban is az egyházak együtt tudnak működni az ember jobb jövőért sikraszálló társadalmi erővel, közelebbről a kormánnyal és annak intézményeivel. Ez az együttműködési lehetőség történelmi megerősítést kapott, amikor 1977. június 9-én Kádár János, az MSZMP első titkára a Vatikánban VI. Pál pápával beható eszmecsere-t folytatott, és közös nevezőre jutottak a magyar helyzet kétoldalú megítélésében és aktuális elrendezésében. A Szentszék biztosítékot kapott ahhoz, hogy Magyarországon az egyház saját belső törvényszerűségei szerint fejtheti ki evangéliumi megbízatását, a Vatikán viszont megnyugtathatta a magyar kormányt, hogy a hívők lelkiismeretük szavára hallgatva az új társadalom építésében tevékenyen résztvehetnek.

E nagyjelentőségű találkozó alkalmával VI. Pál pápa többek között ezeket mondta: „Hisszük, hogy az eddigi tapasztalatok igazolják a megtett utat: azt, hogy párbeszédet folytattunk a közös problémákról, ügyelve arra, hogy tiszteletben tartsuk az egyház és a hívők jogait, jogos érdekeit, ugyanakkor ügyelve arra is, hogy nyitottak és kellően megértőek legyünk az állam sajátos gondjai és tevékenysége iránt. A párbeszéd arra irányul, hogy az igazi vallási béke légkörében elősegítse a társadalom valamennyi rétegének egységét, a becsületes együttműködést közöttük, a nemzet egészének egyre nagyobb hasznára. Mindez azt jelenti, hogy a Szentszék és a ma-

gyar katolikus egyház őszintén és becsületesen hajlandó továbbhaladni ezen az úton. Kellően méltányolja azt, amit az állam tett a maga részéről a kölcsönös megállapodások formájában az eddigi eredményekért. Őszintén kívánjuk, hogy ezen az úton haladva még nemesebb célokat is elérhessünk.” Ugyanakkor Kádár János az Osservatore Romanonak ezen alkalommal adott nyilatkozatában kijelentette: „Megengedhetőnek és jogosnak ítélem meg, hogy megköszönjem a pápa, a Vatikán erőfeszítéseit, amelyeket a béke ügye, a békés egymásmellettélés, az enyhülés és különösen a helsinki megállapodás érdekében tett. VI. Pál pápa a mai találkozót úgy értékelte, hogy kapcsolatainkat illetőleg jelentős esemény: lezárja a katolikus egyház és a magyar állam viszonya rendezésének folyamatát és ez üdvözölhető. Kötelességünknek tartjuk és érdekünk is fűződik hozzá, hogy az állam és egyház viszonya rendeződjék.”

A vatikáni találkozó után valóban egyre tudatosabban indult meg a közeledés és az építő találkozás a hívők és nem-hívők között. Az egyház részéről őszintén siettek ezt előmozdítani és az ennek útjában álló akadályokat elhárítani. Mindkét oldalon felengedett az előítéletek jege, megszűnt a gyanakvás az egyháziakkal szemben, a kormány részéről pozitív értékelést nyert, hogy Magyarországon még mindig olyan sokan ragaszkodnak vallási hagyományaikhoz és éppen valláserkölcsei belső meggyőződésükből, személyi erkölcsi gazdagságukból kívánnak résztvenni a haza közös ügyeiben. Ebből a szemléletből alakulhatott ki az a társadalmi meggyőződés, hogy hazánkban a szocialista forradalom, mely tudatosan szállt szembe minden idealista világnézettel, így a keresztény vallással is – habár e szembehelyezkedést mint a materialista világnézettel kapcsolatos elkötelezettségét ma is fenn akarja tartani –, mégis magáévá tudja tenni azt a pluralista álláspontot, hogy más világnézeti meggyőződést valló polgárok is építően vállalhatják a nagy népi és nemzeti feladatokat. E felismerésből származó tolerancia, mint a magyar századok annyiszor felszínre került konstruktív „vallási türelmességi” elve ismét enyhülést tudott hozni.

Hosszú és nehéz volt az út: sok elmarasztalást, olykor társadalmi kiközösítést kellett a hitük mellett hűségesen kitartó hívőknek elviselni. Úgy gondoljuk, nem lenne értelme annak még csak kegyeleti visszapillantás formájában sem, hogy hosszú fájdalomlistán felsoroljuk az összes sérelmeket, amelyek az egyházat, a hívőket érték. Meditációnk inkább forduljon befelé a bocsánatkérés és kiengesztelés őszinte keresésével azokért a mulasztásokért, amelyek bennünket is terhelnek. Súlyosan bűnhödtünk, sok tekintetben ártatlanul is, főleg, ha a hiveinkre gondolunk, de ami történt, ne múljon el felettünk üdvösséges tanítás és a népünkért, az egész emberiségért hozandó áldozatok és lemondások őszinte elfogadása nélkül. Nem érti a történelmet, aki nem akar tudomást szerezni a forradalmi átalakulásokról, az ezekkel járó megpróbáltatásokról és szenvedésekről. Az egyház e helyretevéseket mindig az isteni irgalomra és megbocsátásra hivatkozva tudja vállalni belső erejénél fogva.

A másik oldalon is helyreigazítások sorozata indult meg. Súlyos sorokat irt le Gyertyán Ervin, a Népszabadság 1984. április 20-i számában, „*A nyitott utak*” című film ismertetésével kapcsolatban: „Marxista racionalizmusomat ingerelte annak az ateizmusnak primitív fetiszizáltsága – hiszen Isten házától csak az felhet és felhet, aki Istent valóban létezőnek tartja –, és szocialista humanizmusomat sértette az a durva érzéketlenség, amellyel értelmetlenül és gátlás nélkül gyalogoltunk bele embertársaink legszentebbnek tartott magánvilágába, érzékenységébe, összetévesztve a sértegetést az érveléssel, a hatalomvédelel lenézést és önkényeskedést az eszmei küzdelemmel.” E sorok írója reflexiójában örömeinek ad kifejezést, hogy a vallásos embert „rehabilitálták”, hogy a hívők hasznos embernek számítanak.

A bánat mindig megtisztíthat egyeseket és tömegeket, ha erős fogadás és tetterre kész jóvátétel követi.

Új felismerések és új értékelések

Még az eddig általában támadó és meddő nyugati kritika is kénytelen elismerni, hogy hazánkban új egyházpolitikai helyzet van kialakulóban, ami sokkal ígérete-sebbnek látszik, mint az eddigi közelítő kísérletek és egységesítő próbálkozások bármelyike. Mintha új indítási perspektívák adódnának abból, hogy a mai hivatalos vélekedés negyven év után tévedésként jelöl meg bizonyos korábbi vagy kezdeti meglátásokat. Ezek közül több is elsieltett előítéletnek minősül. Az ideológiai elkép-zelés kezdetben az volt: elég megszüntetni a társadalmi elnyomást és kizsákmányo-lást, és amikor ezzel együtt vagy ezek után anyagi függetlenséget és jólétet biztosítunk, az emberek megszabadulnak a kiszolgáltatottság lidércnyomásától és otthagya-ják a vallást, amelyben eddig vigaszt és menekvést kerestek: a munkában és a tár-sadalmi közösségben, a közjó megteremtésében keresik majd a belső és külső fel-szabadulás egyedüli feltételeit és az új világnézeti alapokat.

Mindezek ma alap nélküli posztulátumoknak minősülnek: elvileg nem tisztázott fel-tevés, hogy a vallásos ember nem lenne képes olyan társadalmi berendezkedést megvalósítani, amelyben semmi helye sincs a kizsákmányolásnak, sőt amelyben va-lóban egymás boldogítására lehetnek az emberek. Végigkövetve a szocialista társa-dalom alakulását hazánkban, mindjobban bebizonyosodik, hogy az új társadalmi rendszer nem elvont eszméi képletre, hanem a társadalmi igazságosság követel-ményeit szem előtt tartó közösségi erkölcsi alapokra kíván építeni. A leggyakrabban használt kifejezés beszédeinkben, a sajtóban és a tömegtájékoztató eszközökben ma a „szocialista erkölcs”, mint eszmény és követelmény, mint a közösségi életet alátámasztó és biztosító, lelkiismereti elkötelezettségből származó magatartás. A vallásos emberekről eddig is úgy tudtuk, hogy komolyan kitartottak vallási elkötele-zettségeik mellett, amelyek egyszerre társadalmi és erkölcsi elkötelezettségek is, ezért nyerhettek elismerést és logikusan jogcímet arra, hogy jelen lehessenek a nagy nemzet akarában. A közvélemény szerint a vallásos emberek legtöbbszörre megbíz-hatóak, Istennek és embernek szolgálni akaró belső örömmel végzik munkájukat.

A megegyezés 20. évfordulóján újból bátran állapíthatjuk meg, hogy a II. Vatikáni zsinat hatása tudatformáló lett hazánkban is. Az egyház reformjainak, újrakezdésé-nek jelszava nálunk is egyre látványosabb és céltudatosabb egyházi tevékeny-kezdést indított meg. Ennek láttán a szocialista közvélemény is részben le tudta vetni az egyházzal szembeni eddigi előítéleteit. Kis József Kossuth-díjas film-rendezőnek most megjelent játékfilmje, „*A nyitott utak*” is ezt bizonyítja: mind-annyian tudomásul akarjuk venni a világnézetileg sokrétű magyar közösségben a tagadhatatlan tényállást, hogy vannak vallásos emberek, nem is kevesen, lé-teznek a történelmi egyházak és a múlt században keletkezett szabadegyházak; ezek a ma feladataira megerősített hitben elkötelezettjei kívánnak lenni Istenünk-nek, egymásnak, a magyar társadalomnak, sőt minden embertestvérnek.

Az egyházaknak ma reális esélyeik vannak arra, hogy jellegzetesebb, de egyúttal tudatosabb társadalmi vagy közéleti szereplésben is részt kapjanak a történelmi je-len formálásában. Várjuk a kormány hozzájárulását ahhoz, hogy még inkább „nyitott utak és nyitott kapuk” tárulhassanak fel azokon az ösvényeken, amelyeken az egy-házak a társadalom segítségére kívánnak lenni: a családi élet erkölcsi megőrzésé-ben és ápolásában, a hívő ifjúság gondjainak megoldásában, az öregek és betegek felemelésében.

Kell, hogy újabb és újabb találkozásokra és összefogásokra is sor kerüljön a ma-gyar kormány és az egyházak vezetői között. Az érintkezés módja, mint eddig is, a tárgyalás, a dialogizálás: az egymás felé való őszinte nyitottság, a másik értékeinek és igényeinek elismerése és mindenekfelett népünk közös szolgálata. Mennyi kritika érte e komoly szándékot is: a magyar püspökök túl engedékenyek, lágyak és kritika-

nélküliek, minden úgy történik, ahogyan az államiak kívánják. Ehhez kettőt lehet hoz-
zátenni: mindig késznek kell lenni elfogadni és elemezni a másik igazát, és a szocia-
lizmusban rendkívül sok a megalapozott, tudományosan kidolgozott tétel, amelyek
humanista eltökéltségben ugyanazt akarják, mint evangéliumi igazságaink; továbbá
csak azért nem elfogadni a dialógus megoldáskeresését, mert ateistákkal van dol-
gunk, a legbigottabb és tarthatatlan álláspont. Ugyanakkor őszintén be kell valla-
nunk, hogy a püspöki kar talán olykor nem volt meglegedve az eredményekkel, kér-
te a megbeszélések folytatását, illetve elmélyítését. Nem is tudtuk mindig magun-
kévá tenni a partner akaratát, sőt korábban néhány esetben az is előfordult, hogy
csak kényszeredetten járultunk hozzá a másik oldal elképzeléseihez. Ez is a dialó-
gushoz tartozik! A jövőben is várjuk a közös kezdeményezést és továbbjutást, mert
még nem jutottunk el néhány fontos és sürgős kérdés megoldásához.

Egy merőben más egyházra, a valóban szolgáló, tudatosan magát odaadó, sze-
gény egyházra van szükség nálunk is. A hierarchia irányítását és oltalmát kereső bá-
zisközösségek ma társadalmi elfogadottságért vagy önállóságért küzdenek, de poli-
tikailag semmiképpen sem kívánnak jellegezhető intézményességben fellépni, ha-
nem csupán a társadalmi cselekvés elkötelezettségében, a mindennapi szociális
feladatok vállalásában, erkölcsösen vonzó, példaadó és ezáltal eligazító tényezők
szeretnének lenni és valóban lehetnének is a falu, a község, a város hiveinek és poli-
tikai közösségének tagjai szemében. Ilyen odaadó, mindenre kész egyházközösségi
vállalkozás ma mindennél szükségesebb lehetne, főleg azok számára, akik az „élet
sóját” keresik és belső tartalmak vagy igazi értékek hiányában, a sok egyéni és kö-
zösségi szétesettség kínzó zavarában mélyebb humánus és etikai kisugárzást igé-
nyelnének, mindegy, hogy kitől, mitől vagy hogyan.

Együtt kell mennünk, egymást kell szolgálnunk

A zsinat utáni új egyháztudat mindenütt az egész világon, az egyház külső struk-
turális megjelenésében Isten népének egészére figyel, vagyis a régi szemlélettel el-
lentétes felépítettségben: az egyház nem felülről, a pápa, a püspökök és a papok
„előljárói, vezetői és kormányzói apparátusa” felől épül, hanem alulról, voltaképpen
a Krisztust követni akaró nép, vagyis a bázis felől. A keresztséggel, „az üdvösség
kapujával” kezdődik az egyházi élet, és a megkereszteltek közössége új meghatá-
rozóként jelenik meg az egyházban. Ezért lehet reményünk abban, hogy a minősé-
giileg, spiritualitásában újjáalakult egyház, mint Krisztus tanúságtévője elsődlegesen
embertestvéri cselekvésre, vagyis szociális természetű munkára alkalmas területek
kijelölésére törekszik. Ennek az alulról jövő egyházi akarásnak nagy reményei és
döntő feladatai lehetnek.

A világ helyzetének rosszabbodásával egyre súlyosabb terhek nehezedenek ránk.
Olyan belső fények, tüzek után áhitozunk, amelyek képesek leperzselni önzésünk,
hatalmaskodásunk, embertelenségünk, türelmetlenségünk kinövéseit és egyetlen er-
kölcsei tömbbé kovácsolnak össze bennünket. Új feladatokról, új munkáról van szó!
Az egyház erre a tevékenységre nem tud mást kijelölni, mint az egyházközösségek-
ben lassan érlelődő és tudatosodó kiscsoportokat vagy bázisokat, amelyekben ma
már nemcsak vallás-erkölcsi tanítás vagy információ folyik, hanem éppen a közös-
égi élet alapstruktúráit vizsgálják és egyre inkább a közösségért tevékenykedő sze-
mélyiségeket kívánnak kialakítani olyan kreatív összefogásban, amely semmiképpen
sem politikai színezettel, nem is társadalmi erőtenyezőként kíván megjelenni, hanem
csupán mint a ma szegény egyháza, a krisztuskövetésben eltökélt szeretetközösség
példamutató, felkiáltó és hívó jele.

A keresztény cselekvés forrása mindig is az a hit és tudat volt, hogy az embert fel lehet szabadítani, gyökeresen új életre emelni, mert feltámadtunk Krisztusban. E húsvéti hitből új testvériségre kell emelkednünk. Eddig is a Hazafias Népfronttal együtt a hívők és a marxisták között három területet jelöltünk meg a baráti segítő és mentési összefogásra, a konstruktív partnerkapcsolatra és a nemzeti egység előmozdítására. Az ember- és hazaszeretet mai nagy feladatairól van szó: a családmentésről, az ifjúság mellé állásról, a betegek és öregek felkarolásáról.

A minden kívánságot kielégítő megoldás eléréséig bőven akadnak még feladataink. Miután a közös elfogadás megtörtént, a vallási türelmetlenség évtizedei is elmúltak és az egyház részéről az előítéletmentes hozzáállás biztosítottnak látszik, a megkezdett úton immár tovább mehetünk. Miklós Imre államtitkár, az Egyházügyi Hivatal elnöke a magyar televízióban röviddel húsvét után élő adásban realisan elismerő és pozitív eredményekben bizó optimizmussal néhány figyelemreméltó megjegyzést tett a jelenlegi helyzetről. Megállapítása szerint a hívő tömegek élénkebb vallási érdeklődéssel és hazaszeretetük tanúságtételével az egyház ügyét és a magyar nép nagy feladatvállalásait is magukévá akarják tenni. Ha nem is szabad túl nagy jelentőséget tulajdonítani a jelenségnek, de felnőtteknél és fiataloknál egyaránt megállapítható a mélyebb vallási érdeklődés. A legnagyobb nyilvánosság bevonásával történt megnyilatkozás komolyságával és tárgyilagosságával nagy hatást váltott ki és azt igazolta, a nemzeti közös gondok sürgőssé teszik, hogy a vallás és az egyházak dolgában a fennálló, még nem tisztázott kérdések megoldásában is előbbre jussunk. Az egyházak mai tevékeny jelenlétének fontosságát mérlegelve az államvezetés megértéssel kíván lenni az egyházkormányzat legújabb gondjai tekintetében is: a papság elöregedése, a növekvő paphiány szükségessé teszik, hogy a zsinati egyház szándékának megfelelően világi hívők, férfiak és nők a felszentelt papság szentségi megbízatását kivéve papi funkciót helyettesítő tevékenységben a lelkipásztori munkában segítsenek. Az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőivel tárgyalások folynak arról, hogyan segíthetnének a liturgikus cselekmények végzésénél, a hitoktatásban és az egyházközségi adminisztratív munkában a püspöki megbízatással felruházott hívők. Az egyházközségi kiscsoportok számára megtörténhetik apostolkodásuk területkijelölése.

Nemcsak a belső rend és béke érdekel bennünket, hanem az a többlet, amit a vallásos emberektől elvárhatunk: több lemondás és áldozat, több munka és befektetés a másikért, több türelem és több elnézés egymás iránt. A zsinati egyháztudat első követelménye: Krisztusban létesült vallásos közösség vagyunk, többlet kell vállalnunk egymásért és a közösségért. Olyan új egyházi közösség kezd kialakulni, amelyben a szegény Jézus testvérei önkéntesen, a szegénység illetve a teljes egyenlőség után vágyódva, lelki igényeikben mindig többé válva cselekedni akarnak, hogy a Krisztus melletti tanúságtétel elkötelezettségében egymást gazdagítsák.

Az embert újból és újból meg kell teremteni, méltóságában és szabadságában. E nagy vállalkozáshoz csak pluralista lelki magatartással nyúlhatunk hozzá, ami nem jelenti azt, hogy a marxizmus vagy a szocializmus feladja a maga tételeit, de nem is járhat azzal, hogy a kereszténység önmagát relativizálja a kor követelményeinek megfelelően. Az egyház nem akar hatalmat gyakorolni, sőt tudatosan le akar mondani a hatalomról, hogy az emberiség szolgálatjává lehessen. Ma így lehetne megfogalmazni a közös feladatokat: új humanizmus a közösség érdekeinek előtérbe helyezésével, új, szélesebb demokrácia a személy elsőbbségének hangsúlyozásával, a teljesebb társadalmi összefonódás előmozdítása, amit szocialista demokráciának is szabad nevezni, de mindenképpen emberibb demokráciának mondhatunk. És végül szolidaritásra, nagyobb közös, világméretű emberi összefogásra van szükségünk. Ebben domborodik ki a II. Vatikáni zsinat világméretű értéke: újból a teológiai keresés és értékelés előtérbe tudta állítani az embert. A zsinat új embert és új társadalmat írt homlokzatára.

Ameddig a kereszténység az evangéliumot, a Krisztustól akart túlvilágot hirdeti és erre építi fel erkölcsi tanítását, önmagában mindig igazolt lesz. Ezt csak az fogadhatja el, akinek hite van és hisz hitének új világot teremtő erejében. A kereszténységnek olyannak kell maradnia, amilyenek megszületett: a világgal azonos, de a világ fölött is áll, fel akarja emelni a világot és boldoggá tenni az embert és mégis egyúttal ellene is mond a világnak, mert szembehelyezkedik az ember önkényével, önzésével és éppen ezért más megalapozású érvekkel támasztja alá a maga világnézetet és a keresztény erkölcsöt. Az a gazdag, aki lélekben szegény tud lenni, az az úr, akinek nincsen vagyona, hatalma és szolgálói tud. Erre a keresztény erkölcsre, mint a szolgáló ember erkölcsére ma különösen szükségünk van. A világgal ellenkező, mert azt felemelni akaró krisztusi evangélium csak úgy értékelhető hitelesen, ha megmarad átalakító forradalmi ereje és hatása: a világnak mindig mássá kell lennie, ma is meg kell térnie, szellemiek és lelkiek alapján újból és újra meg kell születnie.

A keresztényeknek és szocialistáknak ma mindenütt a világban jobban kellene összefogni az élet reményének fokozásában, a félelem nélküli élet hirdetésében és megvalósításában. Közéleti és gazdasági megállapodottságunk és növekedő jó közérzetünk ellenére itt lappang közöttünk még mindig valamilyen fajta, a háború meg-rázkódtatásából és az új társadalomszerveződés kezdeti bizonytalanságaiból belénk ivódott félelem, amelyhez a mai nemzetközi bizonytalanság és a háború veszélyének rémlátásai is hozzájárulnak. Az egyház számára eddig sohasem adódott egyszenciálisabb kihívás, mint a béke kérdése.

Eddig mindenütt készségről, vagyis akarati hozzájárulásról szoltunk, de hogy hogyan állunk valóban a felkészültséggel, arról hamarosan behatóan külön kellene majd értekezni. Lelkipásztori tervezgetésünkben és munkálkodásunkban vajon elértük-e azt a lépcsőfokot, amelyre felállva reálisabb szinten elindíthatjuk a megújult egyháztudatból eredő feladatperspektívák számbavételét és megvalósítását?

A Vatikán és a Magyar Népköztársaság közti megegyezés 20. évfordulóján remegő, de egyúttal örvendező „vox humana” hangján szeretnénk kifejezni hálánkat az isteni Gondviselés iránt, köszönetünket Szentatyánk és hazánk felelős vezetői felé. Olyan eseményről emlékezünk meg, amely kihatásaiban ma talán még nem is látható át minden konzekvenciájában. Most már új erőre kapva tovább kell mennünk! Hinni szeretnénk abban a legfelsőbb helyről elhangzott kijelentésekkel és belső érvekkel is alátámasztott hittel, hogy megnyíltak az utak a minden magyar embert egybe-markoló ígéretesebb élet felé, de szeretnénk egyúttal reménykedni abban is, hogy az ígéretek a közös akarás eltökélttségében valóra is váljanak. Legyen ebben egy a hitünk és egy a reményünk! A magyar egyház az utolsó húsz évben ki tudott egyenesedni. Továbbmenésében kettőt kell szem előtt tartania: tudjon együtthaladni a társadalmi akarattal és fejlődéssel, és sikerüljön belülről mindig jobban megújodnia és megfiatalodnia.

Az értelem és a szeretet fénye hiányzik ebből a világból. Pedig csak ebben a fényben láthatjuk meg, milyen gonosz a gyűlölet, az ellenségeskedés és a háború. Az értelem és a szeretet fénye talán több anyai és apai érzést ébreszthet föl ezen a világon.

(Hermann Gmeiner)